

Hvem skyldes Oversættelsen af de nye Kollektter i Alterbogen af 1556?

Af Bjørn Kornerup.

Da C. T. Engelstoft 1840 udgav sit fortjenstfulde Skrift »Liturgiens eller Alterbogens og Kirkeritualets Historie i Danmark«, fremhævede han heri med Rette, at den af Peder Palladius udgivne Alterbog af 1556 frem for alt faar sit Særpræg gennem Optagelsen af en ny Række Kollektter, udarbejdede af den bekendte Reformationsskribent, Nürnberg-Præsten *Veit Dietrich* (1506—49). Denne Kollekt-række fortrængte efter et forholdsvis kort Tidsrum de ældre Kollektter, der var overtaget fra den katolske Kirke, og som endnu tillige fandtes i P. Palladius' Redaktion af Alterbogen. Allerede i Biskop Poul Madsens Udgave af denne fra 1580 havde den nye Række sejret og har indtil vore Dage bevaret sit Eneherredømme¹.

Engelstoft var af den Mening, at Peder Palladius selv havde oversat Veit Dietrichs Kollekttrække. Han siger herom, at Palladius optog Kollektterne »uden Forandring, idet han oversatte dem meget tro, ei altid i det reneste Dansk². Siden da har denne Opfattelse været god Latin, den genfindes saaledes baade hos *Wilhelm Rothe*³ og hos den fortjente Udgiver af Palladius' Danske Skrifter, *Lis Jacobsen*. Sidstnævnte Forfatter har omhyggeligt sammen-

¹) Jvfr. Lis Jacobsen, Af Alterbogens Krønike (i samme Forfatters Dansk Sprog, Kritik og Studier, 1927, S. 172 ff.).

²) C. T. Engelstoft, anf. Skrift S. 166.

³) Wilhelm Rothe, Det danske Kirkeaar og dets Perikoper, 3. Udg., 1858, S. 51.

lignet Palladius' Oversættelse med dens formentlige Forlæg i Veit Dietrichs »Kinder Predig« (af 1546) og paavist forskellige mindre Afvigelser væsentlig som Følge af, at Palladius og Dietrich regner med lidt forskellige Rammer for deres Kirkeaar. Som Hovedresultat havner hun dog i det samme Standpunkt, som allerede Engelstoft havde givet Udtryk for: »Ordlyden af de enkelte Kollektar svarer saa nøje til Originalens Text, som Sproget tillader det«, og hun tilføjer: »at det direkte Grundlag for Palladius' Oversættelse er Veit Dietrichs Postil, derom lader jo de her anførte Kollektar . . . ingen Tvivl tilbage¹».

Lis Jacobsen har tillige meget prisværdigt sammenlignet P. Palladius' Oversættelse med to andre danske Gengivelser af samme Kollektarække fra den første Menne-skealder efter Reformationens Indførelse, en haandskreven Oversættelse af *Hans Tausen*² og en trykt af *Peder Tide-mand* i dennes »Børne predicken . . . aff Vito Theodoro«, 1556. Med god Grund gør hun opmærksom paa, at disse Oversættelser er saa forskellige fra Palladius', at der ikke kan tales om nogen indbyrdes Afhængighed mellem dem. Højest er det muligt, at der bestaar et vist Slægtskab mellem Alterbogen og Tausens Gengivelse med Hensyn til Valget og Rækkefølgen af Kollektar³.

Den af Engelstoft fremsatte og af Lis Jacobsen nærmere begrundede Opfattelse af Peder Palladius som Oversætter af Veit Dietrichs Kollektarække lader sig imidlertid næppe opretholde. Beklageligvis har den sidstnævnte af de to, her nævnte Forskere undladt i sit Undersøgelsesmateriale at inddrage en tredje samtidig dansk Gengivelse af Kollektarækken, der findes i *Niels Palladius'* Oversættelsesarbejde »*Summaria offuer vor Christelig lerdøm / For vnge Folck /*

¹) Peder Palladius' Danske Skrifter, udg. af Lis Jacobsen, III, 317 f., 320, 321.

²) Trykt i Smaaskrifter af Hans Tausen, udg. af H. F. Rørdam, S. 263—305.

³) Lis Jacobsen, anf. Skrift III, 321—2.

huad besynderlige er at merck / vdaff huer Søndags Euangelio / met en Bøn der hoss ved Vitum Theodorum», 1552. Sammenligner man nu denne Oversættelse med Gengivelsen i den danske Alterbog af 1556, vil man hurtigt blive slaaet af den næsten overalt forekommende, ordrette Overensstemmelse mellem de to Gengivelser.

Eksempelvis kan anføres Kollekten paa 3. Søndag i Advent.

Alterbogen.

Herre Gud himmelske Fader som lodst din Søn vor Herre Jesum Christum bliffue Menniske / oc der faar komme til denne Verden / at hand skulde styre Dieffuelens Tyranni / hielpe oss arme Menniske mod Synden oc Døden / oc giøre oss euige salige / Wi bede dig / at du vilt saa føre oc lede vort hierte / met din hellig Aand / at wi skulde icke see paa andet end paa hans Ord / oc saa fly al forargelse / som vor fornufft viser oss heden paa / oc maatte findis iblant den lille haab / som icke forarger sig paa din Søn Jesu Christo / men bliffue salig ved hannem / Amen.

Niels Palladius.

Herre Gud himmelske Fader som lodst din Søn vor Herre Ihesum Christum bliffue menniske / oc derfor komme til denne Verden / at hand skulde styre Dieffuelens tyranny / hielpe oss arme menniske mod synden oc døden / oc gøre oss euige Salige / Wi bede dig at du vilde saa føre oc lede vort hierte / met din Hellig And at wi skulle icke see paa andet / end paa hans ord / oc saa fly al forargelse / som vor fornufft viser oss heden paa / oc maatte findis iblant den lille haab / som icke forarger sig paa din Søn Ihesu Christo / men bliffue Salig ved hannem / Amen.

En Gennemgang af samtlige Kollektter vil dog hist og her vise forskellige Uoverensstemmelser med Alterbogen. Rent bortset fra, at en Del Helligdage, som findes i denne, fattes hos Niels Palladius (og omvendt), kan der ogsaa i det fælles Stof paavises en Række mindre Forskelligheder, der sikkert maa opfattes som Udtryk for en sproglig Korrektur, og som vidner om, at Peder Palladius ikke slavisk har fulgt sin Broders Oversættelse, men forinden har underkastet den en omhyggelig Revision. Gennemgaaende er

Alterbogens Ændringer lidet betydningsfulde. Nogle Eksempler vil kunne belyse dette (Ændringerne er i det følgende fremhævede af mig):

Alterbogen.

Niels Palladius.

2. Paaskedag.

»opliuse vore hierter«.

»opliuse vor hierter«.

4. Søndag efter Paaske.

»at Christus er en Herre«.

»at Christus er en Herren«.

Trinitatis Søndag.

»oc andre gode gerninger«.

»oc andre gode dyder«.

6. Søndag efter Trinitatis.

»bede wi dig / forlad saadan
Synd«.

»bede wi dig / forlad saadan
sind«.

23. Søndag efter Trinitatis.

»ingen orsage giffue til krig
eller anden straff«.

»ingen orsage giffue til strid oc
anden straff«.

»regere oc styr vor Øffuerig-
hed«.

»regere oc styr vor Herskaff«.

Enkelte andre Uoverensstemmelser kan tyde paa, at Peder Palladius ved Revisionen har brugt en lidt forskellig, om end stærkt beslægtet Tekst. Saaledes:

Alterbogen.

Niels Palladius.

2. Søndag i Advent.

»huorlunde Himmel oc Jord
skulle forgaa oc vore legeme
skulle alle skickis for Dom«.

»huorlunde Himmel oc Jord
skulle forgaa oc vore lege-
mer skulle opstaa igen / oc
wi skulle alle skickis faar
Dom.«

5. Søndag

efter Helligtrekonger.

»beuare oss fra kødelig tryg-
hed / oc hielp oss i alle
haande fristelse«.

»beuare oss fra kødelig tryg-
hed / oc holt oss i din fryct /
oc hielp oss i allehaande
frestelse«.

Desuden kan mærkes, at 1. Person Singularis i Kollektterne til 11.—12. og 19.—20. Søndag efter Trinitatis i Alterbogen er forandret til Pluralis. Den væsentligste Uoverensstemmelse mellem Alterbogen og Niels Palladius' Oversættelse findes paa 1. og 2. Søndag efter Trinitatis, hvor Alterbogen har ombyttet de hertil hørende Kollekt¹.

Trods de Forskelligheder, der saaledes kan paavises mellem Alterbogen og Niels Palladius' Oversættelse, maa det dog sikkert, naar der ses hen til den aldeles gennemgaaende, væsentlige Overensstemmelse mellem de to Redaktioner, anses for det mest sandsynlige, at Peder Palladius ved Udarbejdelsen af sin Alterbog 1556 har lagt sin Broders Oversættelse til Grund, idet han dog har underkastet denne et nøje Gennemsyn og foretaget visse — formale og reale — Ændringer, som han af en eller anden Grund maatte finde ønskelige.

At Niels Palladius har haft i Tankerne at berede Vejen for en normativ Gengivelse til Kirkebrug af Veit Dietrichs Kollekttrække, fremgaar forøvrigt med al forønskelig Tydelighed af Fortalen til den kristne Læser i hans »Summaria«. Her hedder det nemlig: »oc besynderlige vil ieg haffue Sognepresterne paaminte / at de *bruge vdi Messe embedet*² disse merkelige Collecter / som staa her hoss huert Euan-gelium / oc komme deylige offuer eens / huer met sit Euangelio«.

Med denne Baggrund for Øje maa det da anses for mindre sandsynligt — som af Lis Jacobsen antaget³ —, at det ved Bispemødet i København 1555, som formodentlig har forberedt Alterbogens Udarbejdelse, just skulde have været Hans Tausen, der har foreslaaet den nye Kollekttrækkes Optagelse i Alterbogen. Snarere maa man vel tænke sig,

¹) Samme Forandring findes i Udgaven 1566 af Dietrichs »Kinder-Predig«, hvorimod Udgaven 1548 af samme er i Overensstemmelse med Niels Palladius.

²) Fremhævet af mig.

³) Lis Jacobsen, anf. Skrift III, 322.

at det er Niels Palladius, der har været virksom i denne Retning.

Endnu et Spørgsmaal staar tilbage at omtale: hvilket Tekstgrundlag arbejder Niels Palladius med? Hans Oversættelse kalder sig »Summaria«, men denne Titel er ikke umiddelbart gennemskuelig. Veit Dietrich har nemlig udgivet flere Skrifter med beslægtede Titler. Saaledes kom 1541 »Summarien über das Alte Testament« og 1544 »Summarien über das Neue Testament«, begge senere forenede til eet Værk og optrykt i flere Udgaver (f. Eks. 1548, 1585)¹. Det kan dog ikke være dette Værk, Niels Palladius har benyttet, da de heri optagne »Summarier« er ganske anderledes vidtløftige end i den danske Oversættelse, og da de ikke synes at have været forsynet med tilhørende Kollektter.

Utvivlsomt maa Niels Palladius' Forlæg derfor have været et andet Arbejde af Veit Dietrich: »*Summaria Christlicher lehr, für das iunge volck waß auß eim yeden Sontags Evangelio zu merken sampt angehenckten Gebeten*«, hvoraf en Udgave kendes fra 1548². Dette Skrift findes desværre ikke i Det kgl. Bibliotek, hvori de ældre Udgaver af Veit Dietrichs talrige Skrifter i det hele er sparsomt repræsenteret, og de nuværende Forhold tillader ikke Undersøgelser i tyske Biblioteker³.

Er den ovenfor fremsatte Opfattelse af Forholdet mellem Alterbogen og Niels Palladius' Oversættelse rigtig, saa synes dog saa meget at være klart, at det ikke — som af Lis Jacobsen (S. 318, 321) antaget — kan være Kollekt-samlingen i Veit Dietrichs »Kinder Predig« (af 1546), der

¹) Jvfr. Bibliografien over Dietrichs Skrifter i G. A. Will, Nürnbergisches Gelehrten-Lexicon I, 257 ff.; V, 214 ff.

²) G. A. Will, anf. Skrift V, 216. Niels Palladius maa dog formodentlig have benyttet en ældre Udgave, da Veit Dietrichs Fortale i Oversættelsen er dateret 2. September 1546.

³) Efterforskninger i Uppsala, Lund og Stockholm har været forgæves.

har været det umiddelbare Grundlag for Gengivelsen i Alterbogen¹. Det er dog muligt, at Peder Palladius ved Gennemsynet af Broderens Oversættelse har benyttet den i »Kinder Predig« optagne Kollektssamling, som forøvrigt ogsaa forelaa i særskilte Tryk².

¹) Peder Palladius' Ord i Fortalen til Alterbogen om, at den nye Kollekttrække »er vdset aff Viti Theodori postil« (Danske Skrifter III, 342), maa da efter det ovenfor sagte forstaas ikke om Dietrichs »Kinder Predig«, men om den Postil, der repræsenteres af de kortfattede »Summaria«. Hos C. T. Engelstoft (S. 165) og Lis Jacobsen (S. 317) findes den modsatte Opfattelse.

²) Jvfr. Lis Jacobsen S. 322, 324.
